

Ideologi är taktik

En historia om socialdemokratins tidiga idéutveckling

Rolf Hugoson

Demokratiska statsskick präglas av partiernas anspråk på att i fram- och utförandet av politiska förslag företräda väljare, medborgare och invånare, deras behov och deras intressen. Varje parti brukar dessutom företräda en viss uppsättning idéer, idéuppsättningar som jag i det följande skall kalla ideologier. Termen är förstås bekant, men innebörden knappast självklar. Ordet uppfanns redan vid slutet av 1700-talet för att namnge en ny vetenskap, som upphovsmannen Destutt de Tracy ansåg lämplig för Frankrikes nya styresmän, då den skulle vara mer fokuserad än en allmänt hållen "idéanalys", men framför allt mer rationell än de religiösa eller "metafysiska" dogmer, som tidigare hade dominerat.

Den konservative författaren Chateaubriand ställde sig genast negativ, just eftersom de Tracys kritiserade religion och metafysik. När dessutom Napoleon insåg att vissa "ideologer" vågade ifrågasätta den filosofiska grunden för Frankrikes nya regim, påstods de sakna verklighetsförankring (Picavet 1891; cit. i Derathé 1979). Istället slöts 1802 ett konkordat mellan stat och kyrka och samma år publicerades Chateaubriands *Génie du christianisme*, ett försvar av kristendomen mot upplysningsmännens invändningar (Head 1985: 57).

Napoleons och Chateaubriands inflytande innebar att ordet ideologi genast fick en negativ klang, som även marxister lyssnade till under större delen av 1800-talet. Exemplet Chateaubriand och Napoleon visar dessutom, att religion och nationalism ofta har bevarat sitt inflytande – alltså som ideologier, i min terminologi. I Sverige har ju den svenska kyrkan länge bevarat en särställning i sitt förhållande till staten, ett ideologiskt partnerskap som dock här inte skall behandlas vidare.

Också i Sverige avsåg ordet ideologi länge motpartens förment opraktiska eller ogenomförbara lära, deras förmodat "ofruktbara" teoretiska spekulationer – för att citera Svenska Akademiens ordbok daterad 1933, uppslagsordet "ideologi". Än idag är i Frankrike "politisk doktrin" en vanlig omskrivning för

vad vi numer i Sverige kanske ändå oftare vågar kalla politisk ideologi, men som länge omtalades som ”åskådning”, eller eventuellt ”världsåskådning”.¹

Oavsett terminologi är det ju ett gammalt och ännu relevant kunskapsproblem, att försöka begripa i vilken omfattning en regim, ett parti eller rörelse i sin ideologi anses företräda både relevanta kunskaper och goda värderingar. Den i Sverige inflytelserike statsvetaren Herbert Tingsten förlorade efter omfattande studier av både socialism och liberalism mycket av sitt förtroende för partiernas förmåga att formulera relevanta ideologier. Utöver argument i sakfrågor ansågs bara anspråken på att vara demokratiska rimliga, fast detta var då enligt Tingsten inte en ideologi, men möjligen en överideologi (jfr Strang 2009; Tingsten 1945: 97): ”Den demokratiska linjen har i debatten mindre framstått som en ideologi än som en kritik av ideologier och traditioner.”

Det är av intresse att Tingsten (tillsammans med filosofen Hedenius) utgjorde svensk filial till en internationell debatt, där även amerikaner och fransmän funderade över ”ideologiernas död”: Raymond Aron, Daniel Bell och Seymour Martin Lipset brukar nämnas.² Om vi nöjer oss med att hänvisa till svenska förhållanden, infann sig statsvetenskaplig kritik av denna föreställning om ”ideologiernas död” bland annat genom Leif Lewin doktorsavhandling, där det fastslogs, att partierna ansåg ideologier vara viktiga (1967: 522): ”Tvärtemot att vara söndagsförkunnelse och tomt prat har partiernas ideologiska föreställningar i högsta grad varit vägledande för deras praktiska, näringspolitiska och samhällsekonomiska verksamhet.”

Lewin urskiljde i och för sig bara två motstående ideologier, i sin studie av de svenska partierna: liberalismen och socialismen. Han visade i gengäld, att socialdemokrater ibland kunde ta sig an liberala idéer, medan de borgerliga partierna närmade sig motparten genom att formulera socialliberala tankegångar. Partier tycks kunna välja hur de skall positionera sig på mer eller mindre komplexa ideologiska fält – annorlunda uttryckt beror ideologiernas karaktär på vad partierna gör med dem. Historikern Bo Stråth (2012: 191) har således med avseende på Sverige åren kring sekelskiftet 1900 hävdad att:

1 Jfr Eagleton 2024: ”The contrast between Burke and Paine, tradition and ideology, isn’t as clear-cut as either man seems to think. People nowadays use the word ‘ideology’ to mean a system of abstract ideas, as opposed to a more pragmatic approach to political affairs. I see things as they are, you have ideology and he is a fanatic. But ideology isn’t just about ideas. It’s the invisible colour of everyday life, too close to the eyeball to be objectified.”

2 Tingsten hävdade att nordisk demokrati var unikt annorlunda: se Kurunmäki 2022. I den mån Arons och Bells idéer var mer vidsynta, framstår Lipsets syn på ideologi som onödigt reduktiv. Han tycktes nämligen mena, att alla former av ideologi kunde reduceras till två särskilda fall (t.ex. Lipset 1960: 403-417 eller Lipset 1977): antingen skulle ideologi vara ett sätt att hantera extremt polariserade situationer, där en konservativ klass använde våld för att förtrycka en annan klass, som i sin tur använde våld för att göra revolution; eller så uppfattade Lipset ideologi vara en sysselsättning enbart för akademiker, författare och intellektuella – de gillade enligt Lipset helt enkelt konflikt, på grund av ett slags till jobbet hörande: ”adversary culture” [...] ”inherent in the nature of their work” (1977/1985: 96). Se även Hedenius 1949, samt Sigurdsson 2000.

”Utvecklingen innebar ingalunda klara avgränsningar mellan tre ideologiska orienteringar utan snarare överlappningar där begrepp som konservativ, liberal, socialistisk, progressiv, vänster, höger, reform och modern växlade mening alltefter situationen.”

Växlande innebörder skall i och för sig inte tolkas som att de angivna orden utan vidare kunde bytas ut mot varandra. Men den som noga läser yttranden från tiden har anledning att uppmärksamma hur ofta slagkraftiga meningar kompletterats med vaga formuleringar och motstridiga garderingar. Med lite vidare syftning på 1800-talets Sverige konstaterade historikern Torbjörn Nilsson (1994: 256): ”Ideologier är inte alltid vad de synes vara. Det är som att man inte riktigt kan lita på dem, åtminstone inte när man granskar lösryckta uttalanden.” Ibland ville partierna framhäva skillnader, ibland släta över dem. Ibland vände man sig till motståndare, ibland till anhängare; ibland måste man lirka med en inre opposition, eller konfrontera densamma.

För att återgå till det tidiga 1970-talet kan vi notera, att universitetsprofessorer plötsligt konfronterades av radikala studenter. Dessa menade att universiteten i högre grad borde låta undervisning följa studenternas ideologiska riktlinjer. En inte otypisk minnesbild har förmedlats av Thure Stenström. Han överraskades 1971 som nyutnämnd professor i litteraturvetenskap i Uppsala av kraven på en kurs i ”marxistisk litteratursyn” (Stenström 2004: 312): ”I stället för gamla tiders litteraturlistor med verk av Almqvist, Selma Lagerlöf eller Hjalmar Bergman föreslogs nu – på fullt allvar – texter av Lenin, Trotskij, Zjdanov, Lu Hsün, Mao Tse-tung, Fidel Castro och Che Guevara.” Stenströms spjånade emot, men studenternas önskemål tillgodosågs.

Detta var inte en isolerad händelse, utan även riksdagspartierna överraskades åren kring 1970 av att det fanns rörelser och ideologier: ”Byalag, FNL-grupper och andra av de traditionella partierna obundna grupperingar framträdde med anspråk på att företräda eller förmedla en ’korrektare’ folklig opinion”, noterade statsvetaren Pär-Erik Back. Han fortsatte genast: ”Partiavdelningarnas reaktion var till en början en blandning av likgiltighet och förvåning som därpå övergick till en med viss svårighet bemästrad irritation” (Back 1973: 120).

Att en eller annan ideologi vid ett visst tillfälle anses kunna avfärdas som ofruktbar eller i avsaknad av verklighetsförankrad innebär alltså inte, att den genast försvinner. Tvärtom visar reaktionerna redan vid tiden för Tingstens analys av socialdemokratins idéutveckling på ett återkommande dilemma, att ideologi å ena sidan verkar vara *något annat* än beslut som hänförs till den praktiska politiken; å andra sidan, att ideologin ändå *blir verksam* i praktisk politik. Det verkar nästan vara typiskt för ideologier att de än tas på högsta allvar, än sägs sakna praktisk betydelse.

Ideologiers funktion, hur de används, framstår därmed som ett ständigt intressant problem. Hur använder politiska aktörer den egna ideologin? Har den bara till uppgift att vara en dekorativ tradition? Eller antas den kunna

mildra skepnaden av tråkiga beslut genom att inge hopp om framtida segrar? Kanske fungerar den som en grundlag, som ger stadga åt mer tidsbegränsade åtgärder? Förmodas den rentav vara ett slags vetenskaplig grund? Eller är ideologin i huvudsak något föränderligt, en följd av snabba taktiska rörelser där än det ena hyllas, än det andra?

En inledande undersökning av åtminstone en historisk kontext och ett partis hantering av sin ideologi bör ge oss svar på åtminstone några av dessa frågor.

1. Forskning om socialdemokratiens idéutveckling från Herbert Tingsten till Sheri Berman

Betydelsen av den historiska epok som föregick den parlamentariska demokratiens seger i Sverige har ofta påvisats. Sverige var ju vid slutet av 1800-talet inte en demokrati i sentida mening. Men flera rättsstatliga institutioner hade etablerats och det fanns ett mått av press- och mötesfrihet. Här fanns en riksdag där skilda klasser var företrädde, om än på grundval av egendom och inkomst – arbetare och tjänstefolk uteslöts, liksom kvinnor.

Varför blev det inte revolution? En viktig faktor torde helt enkelt ha varit att de partier som lyckades göra anspråk på att företräda de lägre klasserna tidigt visade sig föredra reformer. Även om Tingsten har rätt i att demokratitanken kom att utgöra en överideologi, så hade den knappast kunnat installeras utan stöd av befintliga partier och andra makthavare.

Herbert Tingsten förhöll sig i sin självbiografi kritiskt till den egna historien om socialdemokratin, utförd tjugo år tidigare (1962: 343f): ”Jag blev kanske överdrivet intresserad av vad man kan kalla den dialektiska utvecklingen, alltså hur med nödvändighet [sic!] de ideologiska föreställningarna förändrades och försvann under rörelsens framväxt och maktutövning, hur Marx och den unge Brantings klasskamp småningom fick vika för Per Albin Hanssons folkhem.”

Tingstens historieskrivning har ändå många kvaliteter, bland annat för att innebörden av det starka uttrycket ”med nödvändighet” ofta kvalificerades. Han framhävde till exempel att skiftande ”riktningar” i olika länder berodde på skilda politiska lägen (Tingsten 1941a: I, 112): ”den allmänna rösträtten i Tyska riket och de relativt goda levnadsvillkor, som voro en följd av landets snabba uppsving och de i samhällsbevarande anda genomförda socialpolitiska reformerna, voro gynnsamma för en riktning, som tog avstånd från revolutionära kupper [---] Inom den franska arbetarrörelsen förekom starka brytningar, särskilt på grund av olika meningar om lämpligheten av att samarbeta med radikala borgerliga riktningar, ett problem, som i det republikanska och parlamentariska Frankrike snart fick aktualitet.”

Lite annorlunda uttryck kan vi alltså säga att ideologier formuleras för att fungera i sin samtid och på särskilda platser, präglade av vissa materiella och idémässiga förhållanden. Men som Tingsten åtminstone antydde i sin självkritik

betyder detta inte nödvändigtvis, att ideologins ursprung skall anses vara dess väsen, eller att varje förändring därefter utgör ett steg mot "upplösning".

Ett långt avsnitt om demokratin i Tingstens bok utmynnar inte heller i någon upplösning, utan tvärtom i en förstärkning av det principiella. Demokratiavsnittet bär undertitlarna: "från taktisk till principiell demokratism", "parlamentarismens erkännande" och "den demokratiska principens utformning" (Tingsten 1941a: II, 9–143). Tingstens tankegång tycks ha varit att partiet genom att omfamna demokratin blivit mindre ideologiskt, i den meningen att äldre ideologi, som åtminstone delvis stod närmare revolutionär marxism, rensades ut eller tonades ned. Jag menar istället att även partiets uttalat demokratiska skepnad bör sägas utgöra en del av deras ideologi.

Tingsten författade sin historia om den svenska socialdemokratins idéutveckling på uppdrag av LO, för att bidra till projektet "den svenske arbetarklassens historia". Vad gällde partiets historia som organisation föregicks han av Hilding Nordström (1938) som i sin 900-sidiga avhandling i statskunskap undersökte den svenska socialdemokratins första år som parti, 1889–1894. Nordström skildrade socialdemokratiska arbetarklubbar som på 1880-talet frodades runt om i landet, men konstaterade däremot att "socialdemokratin i huvudstaden förde en förhållandevis passiv tillvaro" (Nordström 1938, 87).

När man 1888 tog ett viktigt steg mot bildandet av ett parti har istället betydelsen av Axel Danielssons ledning i Skåne framhävts. Det var i huvudsak Danielsson som 1897 författade SAP:s första partiprogram. Det tyska så kallade Erfurtprogrammet utgjorde förebilden. Även i det svenska programmet formulerades således ett radikalt politiskt mål (Misgeld 2001: 14): "Socialdemokratin vill därför genomföra äfven arbetareklassens politiska organisation, sätta sig i besittning af den offentliga makten och efter hand förvandla till samhällig egendom alla produktionsmedlen – transportmedlen, skogarna, grufvorna, bruken, maskinerna, fabriker, jorden." Detta uttalat socialistiska mål skulle visa sig svårt att uppnå, men stod kvar i partiets program ändå in på 1960-talet, om än i alltmer uttunnad form.

I gengäld lyckades man faktiskt 1918 genomföra den första punkten på 1897 års politiska program: införandet av allmän, lika och direkt rösträtt, utan könsskillnader. Men motiven för kampen var mer föränderliga eller elastiska än vad en läsning av enbart partiprogrammet antyder. Redan innan partiet bildades hade rörelsens ideologi också utvecklats i dagspress, i tal inför större eller mindre publikmassor, vid demonstrationer och föreläsningar. När man 1897 vann ett riksdagsmandat kunde synpunkter också framföra i andra kamraren. Senare blev riksdagsgruppen så stor, att man tvingades göra anspråk på disciplin och som vi skall se även uteslöt en bångstyrig inre opposition.

Nordström framhävde ganska försiktigt den internationella orienteringen, spårbart i Danielsson aktivitet som tidningsredaktör i *Arbetet* respektive i *Socialdemokraten*: "Uteslutet synes icke heller, att Danielsson, som både i

utrikespolitiska revyer och kåserande artiklar vaket noterade alla mera betydelsefulla tilldragelser ute i världen, hade iakttagit, att en ökad aktivitet ungefär vid denna tid började framträda i en del länder, där arbetarna redan voro bättre organiserade” (Nordström 1938: 89; jfr Danielsson 1894).

Även under senare delen av 1900-talet skrevs avhandlingar om socialdemokraternas ideologi, varvid begreppet ideologi förtydligades. Den finske statsvetaren Seppo Hentilä hänvisade till exempel i en avhandling om socialdemokrater i Sverige till den tyske kollegan Michael Vesters uppfattning, att varje strategi förutsätter en motivering (Hentilä 1979: 26): ”Enligt Vester uppstod arbetarklassens samhällsteori genom de av praktiken oavslutligen dragna slutsatser, som utgör motiveringen för arbetarrörelsens strategi.” Hentilä framhävde, att ideologi alltså är motiveringen för en politisk strategi (Hentilä 1979: 303).

Diane Sainsbury använde sig i en avhandling om socialdemokraternas ideologi efter andra världskriget av en anslutande definition, där betydelsen av anslutning till praktisk strategi utan att överges diversifierades, som tre slags förmågor: att utvärdera, samt att formulera ideal respektive åtgärder (Sainsbury 1980: 10): ”Party ideology is defined as a body of ideas – espoused by a party – concerned with 1) evaluating society 2) proclaiming fundamental goals, ideals and principles about the nature of the good society 3) stating the ways of achieving them.”

Den amerikanske statsvetaren Tilton framhöll något senare, att de svenska socialdemokraternas ideologi under hela 1900-talet på ett påfallande vis hade präglades av deras pragmatism, praktiska ambitioner att nå vissa mål. Tilton underströk inte desto mindre, att bedömningen av ett handlande som pragmatiskt ändå förutsätter, att mål kan härledas till värderingar: ”political pragmatism unavoidably presumes some ideological end” (Tilton 1991: 255).

Ur ett lite annorlunda perspektiv visade därefter Sheri Berman, att socialdemokraternas idéer ständigt påverkade beslutsfattandet. Hon konstaterade, att idéerna hos såväl det tyska som det svenska socialdemokratiska partiet hade institutionaliserats som ”programmatiska övertygelser” (Berman 1998: 228): ”a crucial element shaping their decision making was the particular version of social democracy each developed – that is to say, their programmatic beliefs”.

En återkommande poäng tycks här vara att både detta parti och de efterföljande forskarna inte tilldelar ideologin en särställning som något helt skilt från den praktiska politiken, utan snarare betonar att ett samspel upprättades: ideologi kan innefatta såväl ideal som utvärdering av samhället, samt gärna förslag på utförande. Detta är inte originellt, utan ansluter till en alltmer utbredd uppfattning. Ball med flera har till exempel sagt att politiska ideologier typiskt utför fyra funktioner: de *förklarar* hur samhället fungerar; de *utvärderar* dessa förhållanden; de *orienterar* aktörer genom att tillhandahålla identiteter både

för vänner och fiender; och till sist anger de även *vad som bör göras* (Ball m.fl. 2025: 5ff).

Undersökningen av en ideologis innehåll kan underlättas om det skulle visa sig att exempelvis partiprogram ständigt uppdateras, för att anpassas till omväxlande politiska förhållanden. Som vi skall se torde det emellertid höra till undantagen, att löpande förklaringar, utvärderingar och orienteringar genast förs in i partiprogram. För att fånga dessa delar av ideologin bör vi även läsa och tolka aktörernas kommentarer till den allmänna politiska, ekonomiska och kulturella utvecklingen.

2. Varianter av vänsterpartier och rörelser i Frankrike, England och Tyskland, och Internationalens bildande

Socialism uppfattat som en ambition att styra ekonomin var en viktig del av socialdemokratiens ideologi, men socialismen tog sig skilda uttryck, delvis beroende på skiftande ekonomiska och sociala förutsättningar i olika länder. Barbara Tuchman konstaterade i sin historik över 1890-talet (1966: 415): "Socialismen var inte en diamanthård doktrin som förblev likadan utan varierade åtskilligt vid olika tidpunkter i olika länder, i olika situationer och i olika flyglar av partierna." I likhet med Tingsten framhävde Tuchman också att ekonomisk misär och politiskt förtryck innebar att radikala uppfattningar uppmuntrades.

Särskilt i Ryssland och i Spanien förklarade anarkistiska teoretiker att våld var ett lämpligt politiskt redskap, samtidigt som förtryck och revolter resulterade i återkommande explosioner av terror: "Like Russia, Spain was a cauldron in which the revolutionary element boiled against a tight lid of oppression" (Tuchman 1966, 85); "A new Czar who was the most dangerous of rulers, a weak autocrat, marked his accession as Nicholas II in 1895 by flatly dismissing all pleas for a constitution as 'nonsensical dreams', thereby causing democrats to despair and extremists to exult" (Tuchman 1966, 110).

Utvecklingen i Frankrike var knappast mindre omvälvande, men utvecklingen bort från äldre regimer inleddes onekligen tidigt: 1789 års revolution! Fler revolutioner följde på 1800-talet, tillsammans med reaktionära rörelser: "konservativa" anhängare till kyrka och monarki, motståndare till antikyrkliga "republikaner". Motsättning mellan republikaner och konservativa präglade under hela seklet såväl samhällsdebatten som valen till nationella och lokala församlingar. Snart bestod Frankrikes vänster främst av republikaner, som parti benämnda "radikaler". 1885 hade således bara sex socialister vunnit mandat i valen till nationalförsamlingen, en mycket liten skara jämfört med det radikala partiets 101 medlemmar (Miquel 1989: 473).

Bland socialisterna uppstod i sin tur en konflikt mellan olika fraktioner, såsom "blanquister" respektive "guesdister", efter sina respektive ledare

Blanqui och Guesde, samt de så kallade "possibilisterna", ledda av Paul Brousse. Denne var ursprungligen anarkist, men valde 1888 att förena sig med ovannämnda radikala parti, för att stoppa en hotande diktatur under general Boulanger (Stafford 1971: 210f).

Fackföreningar bildades i så gott som alla länder tidigare än partierna. De insåg tidigt värdet av internationellt samarbete, exempelvis för att stoppa strejkbrytare och för att samla strejkassor. Storbritannien kunde med goda skäl benämnas kapitalismens ledande land, men det dröjde innan något politiskt parti försökte sig på att ena landets rika flora av fackföreningar. Historikern Willis har konstaterat, att anmärkningsvärt få arbetare i 1800-talets Storbritannien attraherades av marxism i renodlad form: "It is just as important that orthodox Marxist thought was rejected by the many in nineteenth-century England as that it was adopted by the few" (Willis 1977, 419). Först vid sekelskiftet 1900 grundades vänsterpartiet Labour. En ledande roll intogs av skotten Keir Hardie, som 1893 också hade experimenterat med det trots namnets mindre partilika "Independent Labour Party" (Ensor 1936: 265).

Inte utan anledning har ändå många forskare studerat socialistiska partiers och rörelers anammande av Karl Marx (1818–1883) läror, där det alltså fanns omfattande variation, som Raphael Samuel konstaterat (1980: 21) : "In Russia Marxism came into existence as a critical trend within populism, in Italy in the form of a syncretism with positivist sociology, in Austria—and Bulgaria—in tandem with the thought of Lassalle."

Ferdinand Lassalle (1825–1864) hade försökt ena den tyska arbetarrörelsen. Det skedde med Marx uppmuntran, trots att Lassalle förde en politik som ofta gick på tvärs emot Marx idéer. Ty Lassalle samarbetade i det auktoritära Preussen med kanslern Bismarck, för att reformera ekonomin och öka arbetarnas välfärd (Wilson 1940/1968: 230ff; Sperber 2013: 362f). Lassalle dog emellertid redan 1864. När Wilhelm Liebknecht och August Bebel fem år senare grundade det tyska socialdemokratiska partiet utgick de från Marx, med resultat att Lassalles anhängare behöll distansen. De anslöt sig till partiet först 1875, vid kongressen i Gotha. Partiet kallade sig då socialistiskt, men blev 1890 återigen socialdemokratiskt (SPD) (Freyberg 1975: 24–27).

Marx hade då redan gjort anspråk på att företräda arbetarnas rörelser internationellt, bland annat genom en serie konferenser, samlade under namnet *International Working Men's Association*, med huvudkontor i London. Den första konferensen hölls i Genève (1866). Medlemmar var individuella personer, snarare än organisationer. Därmed undveks för stunden splittringar mellan olika kollektiva idébärare, som fackföreningar, anarkister, socialister, marxister eller socialdemokrater. Efter sammanlagt fem konferenser stod det 1872 klart att verksamheten inte kunde fortsätta: engelska fackföreningar gav upp eftersom de inte uppfattade revolution vara ett högsta mål; anarkister hade istället motsatt sig hierarkisk organisation; franska och tyska arbetare kunde

inte genast övervinna motsättningarna efter fransk-tyska kriget 1870. Men officiellt upplöstes Marx egen första international inte förrän 1876 (Palme Dutt 1964: 45–83).

Uppföljningen inleddes 1888, då man i internationell press kunde läsa om en ”International Labour Conference”, som anordnades i London. Londonkonferensen gav en fransk fackföreningskommitté (*Comité National de la Fédération des Travailleurs Socialistes de France*) i uppdrag att ordna en Pariskonferens följande år, samtidigt med 100-årsminnet av 1789 års revolution. Kommittén dominerades emellertid av Brousse och ”possibilisterna”.

De tyska socialdemokraterna ville också ge ”blanquister” respektive ”guesdister” tid att samla sig. De föreslog därför att Pariskonferensens dagordning först skulle diskuteras vid ett möte i Haag. Dit vägrade i sin tur possibilisterna komma, utan de gick vidare med den först planerade konferensen, som de tyska socialdemokraterna då bojkottade. Istället anordnade tyskarna tillsammans med guesdister och blanquister en alternativ konferens i Paris, där alltså två konferenser gick av stapeln i juli 1889. Något förenklat kallades den första konferensen anti-marxistisk och den andra marxistisk (Palme Dutt 1964: 85; jfr Stafford 1971: 218–221). Den först annonserade Pariskonferensen dominerades nämligen av mer liberalt sinnade engelska fackföreningsmän, tillsammans med franska possibilister. Kring 600 delegater summerade till minst dubbelt så många som den alternativa konferensens deltagare.

I den marxistiska konferensen deltog i gengäld redan berömda personer som Friedrich Engels, Jules Guesde, August Bebel, samt den ryske teoretikern Plechanov. Även ett par svenskar deltog, men Branting och Danielsson, det nybildade socialdemokratiska partiets ledande män, tvingades avstå, eftersom de på varsitt håll hemma i Sverige satt i fängelse.³

Den alternativa Pariskonferensen tog sig an uppgiften att etablera ”den andra internationalen”. Man enades även om gemensam kamp för åttatimmars arbetsdag och lyckades på amerikanskt initiativ etablera en viktig symbol: den internationella arbetarrörelsens gemensamma demonstrationsdag skulle hädanefter vara första maj (Esch 1957: 23). Trots skillnaden mellan possibilister, mer radikala blanquister och tyska socialdemokrater, förklarade sig de båda Pariskonferenserna villiga att förenas i Bryssel 1891. Detta räknas som den andra internationalens andra konferens.

Även anarkister deltog, fast de envist vägrade att acceptera överenskommelser om gemensamma riktlinjer för facklig organisering i olika länder. Anarkisterna insisterade istället på att framhäva nyttan av våld i klasskampen. Därför uteslöts de formellt vid Londkonferensen 1896 (Esch 1957: 24–34).

3 Lindgren 1941: 90 meddelar att till Paris reste Tobaksarbetare Allard från London medan skraddaren Palmgren redan vistades i Paris. W. Allard (1889) skrev i Socialdemokraten om sitt deltagande i den ”marxistiska kongressen”.

3. Sverige socialdemokratiska arbetarparti

Sveriges socialdemokratiska arbetarparti (SAP) bildades i april 1889. Dess verksamhet det första decenniet hade en utomparlamentarisk karaktär, då de restriktiva rösträttsreglerna drabbade partiets ofta lågavlönade anhängare. Partiets ledande män var inledningsvis Hjalmar Branting (1860–1925) i Stockholm, Axel Danielsson (1863–1899) i Malmö samt Fredrik Sterky (1860–1900) i Göteborg. Danielsson och Sterky dog alltså redan vid sekelskiftet. Redan dessförinnan hade emellertid Branting trätt fram som ett slags partiledare, en position som formellt upprättades först 1908 (Gustafsson 1960: 66). Branting vann nämligen vid riksdagsvalet 1896 partiets första riksdagsmandat. Han satt sedan i riksdagen som ensam socialdemokrat fram till 1903.

I sina detaljerade rapporter från bland annat Internationalens konferenser jobbade Branting ofta som en journalist, med dagliga artiklar till Socialdemokraten. Han skrev klarläggande redogörelser för debatter, som annars hade kunnat te sig förvirrande komplexa, när det gällde att hålla reda på olika länders skilda konstellationer av vänsterpartier. Branting pekade ut värtaliga argument, framförda av olika sidors företrädare, men uppskattade särskilt fransmännens Jaurès och Millerands anföranden.

Rapporterna från 1896 års international omfattar drygt 50 sidor i utgåvan av Brantings samlade skrifter. Han företrädde här liksom senare ofta en kompromissvillig position. Branting konstaterade exempelvis att en arbetarkongress uppgift bör innefatta att mångfald accepteras, för att uppnå kraftsamling (Branting 1896: 37): "omöjlig kan [denna uppgift] vara att föra debatter mellan grundskilda åskådningar, utan i stället att sammanföra dem från skilda länder, som i huvudsak tänka lika, till gemensam, mera planmässig och för mera kraftig aktion". Branting vill alltså inte debattera doktrin, men samarbeta för att handla. Även detta är en ideologisk hållning, av det slag där orientering och programmering tycks sättas högre än utvärdering.

Branting ogillade uppenbarligen: "orosstiftare", skriande "halvvuxna pojkynglingar", "hrr anarkister och pseudo-anarkister": "Det behövs rätt starkt teoretiskt sinne för tolerans för att icke göra processen kort med bråk-makarna" (Branting 1896: 32). I gengäld betygade Branting sin respekt för vissa ryska representanter för anarkismen (ibid 34): "Plechanov, ett välkänt namn både inom den ryska revolutionära rörelsen och inom den vetenskapliga socialismen"; samt "Vera Sassulitch [Zasulitj], den modiga kvinna, vars revolver inledde den terroristiska, heroiska perioden i den ryska befrielsekampen, den som nådde sin höjdpunkt och sin avslutning med Alexander II:s död".

Branting kan i dessa kommentarer sägas ha motat undan anarkismen, men hållit dörren öppen för revolution, bland annat genom att hylla de ryska anarkisterna. Att ställa sig negativ till tsarernas välde var i och för sig inte bara en vänsterståndpunkt vid denna tid. Svenska liberaler omhuldade polska krav

på självständighet och förskräcktes av nyssnämnde Alexanders II (1818–1881) styre, som hade blivit alltmer despotiskt. Konservativa ståndpunkter hade alltsedan Krimkriget följt ”konungens [Karl XV] stabila ryssfientlighet”. Brodern Oscar II (regent 1872–1907) vacklade kanske en aning i denna fråga, men uppfattade också Ryssland vara ”arvfienden” (Jansson 1961: 181; Lindberg 1958: 29).

De svenska socialdemokraterna försökte inledningsvis behålla karaktären av en rörelse och accepterade att de aktiva hade skilda åsikter. Frågan om anarkisternas deltagande i SAP hanterades 1891 genom en tidstypisk kompromiss. Å ena sidan förklarade partikongressen i Norrköping, att anarkismen var en antisocialistisk form av liberalism, varför anarkistiska partibildningar fördömdes. Å andra sidan uteslöts inte anarkismens företrädare, då man ville undvika partisplittring (Nordström 1938: 309–333; Tingsten 1941a: del I, 194f, del II, 27–41; Zennström 1967: 169f).

Anarkisten Hinke Bergegren stannade således i SAP, trots 1892 års formella avståndstagande gentemot anarkismen. Bergegren hade därefter utvecklat ungdomsorganisationen ”ungsocialisterna”, först 1903 utmanad av Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Bergegren propagerade också för en mer ”revolutionär taktik”, bland annat genom tidningen Brand. Först 1906 ledde detta till suspendering och två år senare till formell uteslutning. Bergegren tillsammans med sina anhängare bildade då det Ungsocialistiska partiet, som emellertid i enlighet med sina anarkistiska utgångspunkter inte ställde upp i riksdagsval.

Apropå Norrköpingskonferensen 1891 har idéhistorikern Henrik Lång konstaterat (Lång 2007: 84): ”Här tog partiledningen onekligen tillvara på chansen att genom en medveten användning av det för många så skräckinjagande ordet ’anarkism’ bygga en egen starkare politisk identitet. Blotta omnämmandet av en anarkistisk opinion, som i realiteten knappast existerade, kom därmed att bli ett strategiskt framgångsrikt sätt att befästa den egna ideologiska positionen och lugna den inre striden om partiets framtida taktiska profil.”

Den anarkistiska opinionen var förhållandevis svag i Sverige, men internationellt gjorde rörelsen stort intryck. I Ryssland och i Spanien saknades demokratiska institutioner och rörelser. De som vågade ifrågasätta regimen bemöttes med rättsliga övergrepp, vilket gav anarkisterna motiv för terroråd. Dessa drabbade även Frankrike de första åren på 1890-talet, men där fanns rättsstatliga institutioner och behärskade ledare, som gjorde att situationen kunde lugnas ner. Från och med 1895 började franska anarkister istället rätta in sig i fackföreningsrörelsens led, som ”syndikalister”.

4. Taktikfrågan

Att frågan om bruket av våld och storstrejk kallades för ”taktikfrågor” (både då det begav sig och i tidiga statsvetenskapliga studier) innebär knappast att ämnet

saknade ideologisk karaktär.⁴ Nordström anslöt sig till 1890-talets språkbruk, när han i sin analys av de första socialdemokratiska partikongresserna talar om "taktikfrågor", definierade som: "spörsmålet, vilken ställning partiet borde intaga till andra partier" (1938: 123). I avsnittet om Norrköpingskongressen skriver dock Nordström "Taktik och våldsfrågan". En snarlik rubrik användes i själva Norrköpingsdeklarationen, nämligen "Parlamentarisk taktik eller våldsmedel".

En särskild "taktisk" fråga som debatterades både i Sverige och internationellt gällde nyttan av storstrejk för att tvinga fram samhällsförändringar. Denna möjlighet (det skulle dröja innan ett tillfälle erbjöds) uppskattades främst så länge arbetarrörelsen saknade parlamentarisk representation. Partikongressens majoritet fastslog emellertid redan 1891, att huvudlinjen borde vara att försöka få mandat i riksdag och i kommunala församlingar (Socialdemokratiska partikongressen 1891): "I betraktande av att den parlamentariska verksamheten på grund av erfarenheter i andra land måste betraktas som ett gott agitationsmedel, och även ur andra synpunkter såsom mäktigt befordrande partiets utveckling, beslutar kongressen att partiet bör delta i valen till riksdagen och kommunalrepresentationerna så snart den allmänna rösträtten är genomförd eller rösträtten i väsentlig mån utsträcks, dock endast såsom fullt självständigt parti och utan att för arbetarnas ögonblicksfordringar på samhället uppge något av sin principiella motsättning till de borgerliga partierna."

I efterhand ter sig avståndstagandet från våldshandlingar som en avgörande ideologisk ståndpunkt, särskilt som den så tydligt var sammankopplad med både kamp för allmän rösträtt och den representativa demokratin. Tingsten tvingas notera, att det bara var en minoritet som helt avvisade de legala och fredliga metoderna, men envisades med att det "likväl" var viktigare: "att segern över anarkismen icke var någon seger för pacifismen över våldstanken, för reformismen över den revolutionära linjen" (1941a, II, 37).⁵

Exakt när denna seger inträffar kan givetvis diskuteras. Då kan man diskutera, om det alltid är demokratifientligt att varna en reaktionär regim för att våld kan tillgripas, om inte friheter införs och rösträtten utsträcks? Om de revolutionära skulle vilja inrätta en egen diktatur måste de onekligen sägas vara demokratifientliga, men någon sådan plan tycks socialdemokraterna aldrig ha anslutit sig till.

4 I huvudsak verkar Tingsten ha samma utgångspunkt. Men ibland ansluter han sig till tidsbundna uppfattningar där "taktik" tycks synonymt med något flyktigt, t.ex. i en artikel i *Tiden* (Tingsten 1941b: 543): "om dessa idéer i enskilda fall varit föga genomtänkta eller taktiskt motiverade eller överhuvud icke allvarligt menade [...]".

5 Tre år snare dömdes Branting till fängelse (i HD mildrat till böter) efter sitt uttalande den 1:a maj 1895: "så må den, som bär ansvaret, också kunna säga sig, att måhända nere i samhällets breda lager någon kan falla på den tanken att upphäva sig själv till domare och med en kula utan order söka förebygga, att tiotusenden kulor på order avfyra för att lemlästa och slakta vänner och bröder" (Branting 1895). Uttalandet hör emellertid hemma i Brantings mer utförliga argument mot krig med Norge, som tio år senare lyckligtvis kunde lämna unionen med Sverige på fredlig väg.

Nordström sammanfattade dock tre ”ståndpunkter i taktikfrågan”, vilka debatterades på 1890-talet (1938: 329): ”en i huvudsak reformistisk med Branting som främste representant, en av mera utpräglat marxistisk observans såsom vars mest ortodoxe talesman Fredrik Sterky framträdde, samt en anarko-socialistisk, representerad framför allt av Hinke Bergegren”. Det var alltså den sistnämnda som först avvisades, fast Hinke Bergegren fick vara kvar i partiet ända till 1906. Då suspenderades han, för att 1908 bli helt utesluten.

När landsorganisationen LO bildades 1898 tog Fredrik Sterky där ledningen; syndikalistiska SAC bildades först 1910. Sterky införde obligatoriskt medlemskap i SAP för LO-medlemmar (senare ändrat till frivillighet inom ramen för fackliga medlemmars ”kollektivanslutning”). I Sverige lyckades socialdemokraterna alltså förhållandevis tidigt erövra positionen som fackföreningarnas politiska företrädare. Ett stigande medlemsantal gav samtidigt socialdemokraterna hopp om framtida valsegrar, så snart rösträtten kommit fler till del.

5. Samarbete med liberaler? Hannover, Paris och Stockholm

Vid internationalens möte London 1896 hoppades delegaterna kunna hålla nästa möte i Tyskland, men Paris sattes för säkerhets skull upp som alternativ (Branting 1896: 71): ”Hela Tyskland är icke preussifierat, och det finns t.ex. sydtyska stater, som icke skulle ha så mycket emot att tolerera en dylik kongress på sitt område. Skulle emellertid förhållandena göra en kongress i Tyskland omöjlig, så öppnar Paris år 1900, världsutställningsåret, gästvänliga portar.”

I väntan på besked skildrade Branting den sedermera berömda debatten mellan Kautsky och Bernstein, inledd just mot slutet av 1890-talet. Kautsky hade redan gjort sig känd som stor marxistisk teoretiker.⁶ Bernstein var också berömd efter att deltagit i författandet av 1891 års tyska partiprogram, Erfurt-programmet. Men den tyska partiledningen ställde sig frågande till hans nya argument, presenterade i det teoretiskt hållna partiorganet *Die Neue Zeit*.⁷ Ledningen anmodade Bernstein komma med ett klagörande. Han publicerade som svar boken *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter* (1899). Boken blev i sin tur föremål för en kritisk läsning. August Bebel skrev därefter med stöd av Karl Katsky en rapport, som den 10 oktober 1899 antogs

6 Hentilä 1979: 307: ”Kautskyismen var i själva verket en ekonomistisk historieuppfattning som framställde historiens gång i en naturlagsenlig formel.” SAP anslöt sig 1897 formellt till denna uppfattning, men: ”Programmet från 1897 fick allt mer träda i bakgrunden när det gällde att motivera den praktiska politiken” [...] ”I början var inte ens den reformistiska majoriteten inom SAP medveten om att en sådan motsättning [mellan program och faktiska förslag] existerade”. Om Bernstein, se Goldmann 2010.

7 Zeth Höglund framhäver i en kommentar till den fortsatta debatten att Branting redan tidigare: ”I viss mån föregripit den Bernsteinska kritiken” (Branting 1926, *Skrifter* 1: 251). Studenten Branting hade dessutom redan 1883 efter sin vistelse i Paris avlagt ett respektfullt besök hos den tio år äldre Bernstein, då i exil i Zürich.

av den socialdemokratiska partidagen i Hannover. I en resolution meddelades, att det saknades teoretisk grund för att låta partiet uppge klasskampen och bli ett ”reformparti”.⁸

Hjalmar Brantings tolkning av resolutionen framstår som listig, kanske alltför uppenbart listig. Branting valde nämligen att framhäva pluralismen i det tyska partiet (Branting 1899): ”Att alla socialdemokrater skulle tänka precis lika om sådant är ju uppenbart orimligt.” Resolutionen skulle alltså enligt Branting inte tolkas som ett fördömande, utan som ett förtydligande av vad de flesta kunde enas om! Avståndstagandet från ordet ”reformparti” sägs ha berott på att ett namnbyte skulle ha: ”gifvit anledning till missförstånd och förvirring”, men att: ”på taktikens vanskliga fält ha nu nästan alla i Tyskland enats om en politik, som godkänner samverkan med andra partier, där detta påtagligen tjänar de folkliga intressena” (Branting 1899).

När det följande år åter var dags för Internationalens konferens ställde sig Tysklands auktoritära regim som väntat avvisande, varför konferensen förlades till Paris. Frankrikes regering var mer gästvänlig, fast man samtidigt förbjöd en anarkistkonferens (Esch 36).

I Paris hade inte bara världsutställningen arrangerats, utan där pågick alltjämt den stora Dreyfusdebatten, som hade givit ny skepnad åt den ovan angivna skiljelinjen mellan republikaner och konservativa. Den judiske officeren Dreyfus hade som bekant på falska grunder anklagats för spioneri. När detta avslöjades ville de konservativa skylla över arméns misstag, medan republikanerna förde rättvisans talan – åtminstone efter att ha läst romanförfattaren Emile Zolas berömda förstasida ”*J'accuse*”, publicerad i radikalen Clemenceaus tidning *L'Aurore*, daterad den 13 januari 1898.

Följande år underkände en civil domstol krigsrättens utslag mot Dreyfus. Men domslutet innebar inte att samhällskonflikten upphävdes. Tvärtom hävdade nu socialister och radikaler att de konservativa utgjorde ett hot mot Republiken. Radikalen Waldeck-Rousseau förklarade att en samlingsregering var nödvändig, till ”nationens försvar”. För första gången erbjöds en socialist bli minister, och Alexandre Millerand accepterade (Goguel 1946: 97f).

Än en gång griper Branting pennan för att försöka reda ut den politiska situationen. Brousses anhängare hade tagit parti för Millerand. Vänstersocialisten Jules Guesde ville däremot inte acceptera ett regeringssamarbete med liberaler. ”Guesdisterna” protesterade mot vad de kallade ”ministérialisme”. Jaurés hade stöttat Millerand, men försökte även etablera en kompromiss med guesdisterna. Millerands deltagande i regeringen skulle villkorligt erkännas, fast regeringsmedverkan principiellt var olämplig. Istället fördjupades osämjan mellan Jaurés

8 Resolutionstexten på svenska, se ”Socialdemokratin vid sekelslutet” (1899). Se även <https://library.fes.de/parteitage/pdf/pt-to/pt-1899to5.pdf>. Mer allmänt om det franska exemplet betydelse hos George Branting (Branting 1944).

och Guesde. Kompromissförslaget godtogs inte, utan den infekterade frågan togs upp till behandling vid Internationalen. Karl Kautskys resolution vann till sist anslutning, berättar Branting för hemmapubliken. Poängen var därmed, att det socialdemokratiska partiet i varje land lämnades: "fritt att självt bedöma om det i ett givet fall borde antaga eller avböja ett anbud om platser i en regering" (Branting 1900: 79).

Branting rapporterade också den italienske delegaten Enrico Ferris syrliga kommenter till Kautsky, som: "börjar med att förbjuda i principernas namn och slutar med att tillåta i taktikens intresse". Jaurès sade sig dock vara nöjd med att partierna kunde fatta "taktiska" beslut, som inte behövde anses strida mot principiella uppfattningar. Branting konstaterade: "den praktiska politikens grundsatser hade segrat" (ibid. 100). I linje med vad som sagts ovan finns det alltså än en gång anledning att uppfatta dessa så kallade taktiska positioner som ideologiska ståndpunkter.

Frågan om socialdemokrater skulle kunna ingå i samma regering som liberaler eller ej var för övrigt än så länge teoretisk, i så gott som alla länder utom i Frankrike. I Sverige, där Branting satt som ensam socialdemokrat i riksdagen fram till 1903, så kom det knappast på fråga att också bjuda in honom i regeringen. Ännu efter valet 1905 hade han bara ett dussin partikamrater i kammaren.

När däremot rösträttsreformen 1909 hade beslutats och 1911 vunnit tillämpning i valen så kunde emellertid fler riksdagsledamöter ansluta och den socialdemokratiska partigruppen vann större inflytande. Enligt Schiller (1967: 216) hade rösträttsreformen dessutom "tagit luften ur den politiska storstrejken". Det vill säga, reformen hade gjort den socialdemokratiska partiledningen och även LO:s ledning föga benägna att se strejken som ett politiskt redskap. Parlamentarisk representation blev istället huvuduppgiften. Givetvis förblev strejker en viktig stridsåtgärd – på arbetsmarknaden. Men fackföreningsrörelsen var ännu svag och resultatet av storstrejksåret 1909 var att man tvingades ge vika inför arbetsgivarföreningens lockout.

I rösträttsfrågan hade i gengäld vänstern (bestående av liberaler och socialdemokrater) redan uppnått en avgörande mål. Rösträttsreglerna ändrades i riktning mot allmän och lika rösträtt – fast bara för män och tills vidare med fortsatta inkomstkrav. I 1911 års andrakammarval tappade högern 29 mandat, medan SAP vann lika många. Därmed var högern och socialdemokratin lika stora, med 64 mandat vardera. Dessutom hade liberaler och socialdemokrater samverkat, bland annat med gemensamma listor i femton valkretsar (Carlsson 1967: 52).

Liberalernas 102 mandat gav vänstern tydlig majoritet i andra kammaren. I förstakammarvalen var däremot restriktiva röstregler ännu verksamma, vilket missgynnade mindre bemedlade väljare. Högern tappade mandat, men behöll

ändå 86 platser. I första kammaren fick liberalerna 52 mandat och socialdemokraterna bara 12.⁹

Ett proportionellt system, där inget parti kunde förväntas få egen majoritet, gjorde det till en grannliga uppgift att bilda regering. Regeringsformen var från 1809 och gav dessutom kungen makt att påverka. Men högern insåg nyttan av att bilda en regering, som kunde räkna med andrakammarmajoritetens förtroende. Således avgick Arvid Lindmans högerregering efter valförlusten 1911 och kung Gustav V lät liberalernas ledare Karl Staaf bilda en ny regering.

Staaf hade även varit statsminister mellan november 1905 och maj 1906. När Staaf fem år senare erbjöd Branting statsrådsposter, avböjde socialdemokraterna. Partistyrelsen gjorde inte något principiellt uttalande, utan hänvisade bara till att "tillräckliga skäl" inte förelåg (Höglund 1928: 506). Däremot skulle man stötta Staafs regering, och Staaf skulle söka stöd för sin politik hos de socialdemokratiska riksdagsmännen.

Vad gällde möjligheten att delta i en regering hade alltså den teoretiska möjligheten urskilts på den andra internationalens horisont, då Branting hade ställt sig på Jaurès linje. Ministerposter i en liberal regering var inte idealt, men en möjlighet, som dock i Sverige förverkligades först hösten 1917. Vägen dit kännetecknades av högerens sega motstånd. Smärre hinder var aktivister som ville att Sverige skulle gå med i kriget på Tysklands sida, samt Höglunds vänstersocialistiska opposition, som vi skall se i följande avsnitt.

6. Världskrig och neutralitet

Högerens motstånd mot både liberaler och socialdemokrater var det största hindret för utökad demokrati i Sverige. Kung Gustav V hade ännu inte anslutit sig till parlamentarismen, varken som princip eller praktisk nödvändighet. Han tillsatte nämligen 1914 en regering, som saknade stöd hos andra kammarens majoritet. Ursäkten var en konflikt i försvarsfrågan. Detta har blivit känt som "borggårdskuppen" (Brusewitz 1951).

Kungens åtgärd var förvisso inte någon statskupp, då grundlagen formellt hölls i respekt. Två riksdagsval hölls 1914, enligt ordinarie rutiner. Hade emellertid Tyskland segrat i världskriget, skulle det förmodligen dröjt längre än till 1918, innan den parlamentariska demokratin vunnit acceptans i Sverige.

I februari 1914 avgick Karl Staaf efter att ha utmanats av Gustav V i kungens sedermera ökända "borggårdstal", en kritik av regeringens försvarspolitik. I efterhand kan vi konstatera, att Staaf visserligen hade navigerat skickligt mellan

9 Före valen hade högern fyra riksdagspartier: två i FK (förenade högerpartiet och moderata partiet); två i AK (Lantmannapartiet och Nationella framstegspartiet). Efter valet (1912-34) slogs de samman till ett i vardera kammaren: Första kammarens nationella parti, med Ernst Trygger som ledare fr.o.m 1913; samt i AK Lantmanna- och borgarpartiet, med Arvid Lindman som ordförande. Bondeförbundet bildades som riksparti 1913, men först 1921 urskiljs i riksdagen dess företrädare som egentliga partier.

motstridiga intressen i det egna partiet, där det fanns både antimilitarister och försvarsvänner. Genom att tillsätta en parlamentarisk utredning hade Staaf också lyckats skapat balans mellan budget och vidlyftiga önskemål från armén respektive marinen. Staaf hade till sist, i ett tal i Karlskrona i december 1913, öppnat för förstärkningar av försvaret, inklusive pansarskepp och förlängd övningstid för de värnpliktiga. Men Staaf hade dröjt med att presentera denna nya försvarspolitik, som alltså även mötte stark opposition i det egna partiet.

Staafs försiktighet gjorde honom till ett lätt offer för en upphetsad högeropinion, som ansåg hotet från Ryssland akut. Men eftersom högern vid tiden för Staafs avgång saknade majoritet i riksdagen, vågade ingen av högerledarna Trygger och Lindman träda in som ny statsminister. Kungen fick nöja sig med en "opolitisk" regering under Hjalmar Hammarskjöld. Denne tillhörde inte något parti, men bildade i februari 1914 en klart konservativ regering. Vid ett extra andrakammarval i mars 1914 tappade liberalerna 30 mandat, varav de flesta gick till högern, som blev största parti med 86 mandat. Även socialdemokraterna ökade och blev näst största parti. Men Hammarskjölds konservativa regering satt kvar.

Sommaren 1914 bröt så världskriget ut. En äldre socialistisk ståndpunkt hade varit att arbetarklassen borde utnyttja en världskris för att krossa borgerskapet. Men som bland andra Hentilä har konstaterat, förblev man i Europa bara "så länge ingenting hände" trogen den andra internationalens deklaration i Stuttgart 1907, som sade att arbetare inte skulle strida mot varandra. Detta visade sig 1914 felaktigt, något som den övertygade pacifisten Jean Jaurès aningen paradoxalt hade förutsett: det var i Stuttgart Jaurès som hade invänt mot majoritetens beslut (Hentilä 1979: 190–202; Esch). Branting hade som vi sett uppskattat Jaurès linje i flera sammanhang. Han var dessutom benägen att i kriget hålla på Frankrike och England, trots dessa länders "entente" med tsarernas Ryssland, socialismens stora fiende.

I Sverige fanns också högermän, som trodde att Sverige som deltagare i kriget på Tysklands sida skulle kunna återvinna en stormaktsposition. Även en del socialdemokrater ansåg att man borde vara mer solidarisk med tyska partikamrater än med franska. Andra hoppades som sagt, att kapitalismens sammanbrott skulle följa och därmed revolution.

Neutralitetstanken stod dock stark i Sverige, där fred rådde sedan 1814. Onekligen hade även skilsmässan från Norge 1905 slutförts på fredlig väg. Det förvånade således inte, att regeringen den 3 augusti 1914 förklarade, att Sverige i kriget mellan stormakterna ställde sig neutralt. Från ett valmöte i Kisa hade Branting redan dagen innan skickat ett telegram till Hammarskjöld, med innebörden att valmötet: "vill betyga, att regeringen, då den i nuvarande hotande världsläge går att till det yttersta vidmakthålla Sveriges neutralitet, härutinnan kan påräkna fullt förtroende från ett enigt folk" (Lindorm 1936: 332).

Då Sverige höll sig utanför kriget, kom "borggårdskuppen" att förvandlas till "borgfred". Vid det ordinarie riksdagsvalet i september 1914 behöll högern sina mandat. Liberalerna tappade ytterligare 14 platser, som gick till socialdemokraterna. Därmed övertog de med 87 mandat rollen som vänsterns ledande parti. Med anledning av världskriget fortsatte dock Branting att uppmuntra till samförstånd mellan liberaler och konservativa, fast han inte deltog i deras framtagande av ett försvarspolitiskt program. Branting röstade emot förslaget i riksdagen, men visste förstås att majoriteten redan var förefintlig, genom en kompromiss mellan liberalerna och högern. Franzén förklarar socialdemokraternas agerande (1985: 283): "att förhandla med högern om upprustning just nu, inför en partikongress där antimilitarismens knivar skulle blixtra – det vore otänkbart".

Socialdemokratiska partiets vacklande hållning den första krigshösten fångas rätt väl av socialdemokraten Erik Palmstiernas ord i sin dagbok, daterade 20 november 1914 (1952: 79): "Kriget går våldsamt fram i Polen. Ryssarna befinner sig i ett allvarligt läge. Må de förlora, men också samtidigt utmatta tyskarna, så att det arma Belgien snart får andas fritt."

Palmstierna hade ett par veckor efter krigsutbrottet deltagit vid en middag hemma hos partikollegan och statsvetaren Yngve Larsson. Anledning var en ledande tysk socialdemokrats Stockholmsbesök, uppenbarligen för att söka stöd för Tyskland. Vid middagen i Larssons Djurgårdsvilla deltog även Otto Järte och sociologen Gustaf Steffen. För Palmstiernas del ledde mötet ingen vart. Men följande sommar noterade han, att en anonym bok utkommit, syftandes till Sveriges deltagande i kriget på Tysklands sida. I september avslöjades Järte och Yngve Larsson ha medverkat i boken.

Palmstierna (1952: 125) berättar hur det gick till när medverkan i aktivistboken avslöjades: "Fru Bonnier [Lisen, gift med Karl Otto] lär ha varit på nattligt besök hos Wallenberg [Knut, utrikesminister i Hammarskjölds regering] och med förfäran i ansiktet skildrat för honom att mågen (Yngve) och dennes vän Otto Järte, boende på ömse sidor om Wallenbergs på Djurgården, voro de verkliga 'upphovsmännen' och författarna till den förskräckliga 'Sveriges utrikespolitik'. Det var så saken kom ut, och Yngve sades ha blivit uppkallad till och varnad av excellensen. Det hjälpte inte, att pappa Bonnier på morgonkulan skrev ett brev till Wallenberg med tusen ursäkter för fruns nattliga besök i Djurgårdsvillan."

Inte bara utrikesministern, utan även SAP:s partistyrelse diskuterade genast om "aktivisterna" borde uteslutas. Palmstierna motsatte sig detta och fann Branting föga neutral och alltför ententevänlig. Men i oktober beslutades ändå uteslutning av Järte och Larsson, efter omröstning 18 mot 4. Även Gustaf Steffen uteslöts – han har visserligen inte varit med i den anonyma boken, men på annat håll öppet hävdat att neutraliteten borde uppges för Tysklands skull (Palmstierna 1952: 122f, 137).

Under aktivistkonflikten 1915 stöttades Branting av vänstersocialisterna Ström och Höglund, som dock i andra frågor förnyade sina invändningar mot partiledningen. I maj 1917 fann ledningen att måttet var rågat. Formellt erbjöds ungdomsförbundets ledning (Ström och Höglund) vid socialdemokraternas kongress skriva under en resolution, där de skulle förklara sig lojala. De vägrade som väntat och bildade ett nytt parti, Vänstersocialisterna.

7. Rysk revolution och svensk författningsreform

Internationellt fick ordet revolution en ny klang våren 1917. Efter enväldets fall bildades i Petrograd en provisorisk rysk regeringen, ledd av liberalen furst Lvov. Sankt Petersburg hette ju åren 1914–1924 Petrograd. Branting besökte den dåvarande ryska huvudstaden i april. Vid hemkomsten höll han ett tal i riksdagen med "agitatorisk schvung", berättade den partilöse talmannen Johan Widén i sin dagbok (1984: 586): "Branting själv var synbarligen i stark spänning; hans händer darrade, och rösten fick till följd av den inre stämningen ett temperamentsfullt patos, som än lät hotande, än nästan åkallande. [...] Talet [...] var i synnerhet genom det sätt varpå det framsades nästan en appell till revolution."

Statsvetaren Brusewitz tillfogade senare en kommentar, där istället Brantings "realitetssinne" berömdes: "han slutade med att mana sina partivänner att mangrant rösta för den kompromissartade, av liberalerna dikterade vänsterlinjen i rösträttsfrågan" varefter Brantings skäl för detta citeras ordagrant: "för att verkligen visa landet att vi förmå icke blott uppställa mål långt borta utan även att göra någonting för att med samlad makt förverkliga dem" (Brusewitz 1951: 147f).

Vid höstvalet 1917 tappade moderpartiet SAP bara ett mandat, summan blev alltså 86 mandat. Det nya partiet vänstersocialisterna, som före valet kunnat tillgodoräkna sig 14 mandat i andra kammaren, stannade på 11. Liberalerna vann 5 nya, högern tappade 27. Två nya bondepartier fick 12 mandat.

Den internationella situationen gav flera aktörer anledning att framhäva betydelsen av ordnade demokratiska förhållanden. Kungen accepterade vänsterns valseger och kallade liberalen Edén att bli statsminister. Därmed hade plötsligt parlamentarism etablerats i svensk politik. Edén bjöd in socialdemokraterna och Branting inträdde i regeringen som finansminister. Branting blev visserligen snart sjuk av sitt betungande uppdrag, men ersattes då av partikollegan Fredrik Thorsson. Övriga socialdemokratiska statsråd var Värner Rydén, Erik Palmstierna och Östen Undén.¹⁰

10 I det socialdemokratiska partiet fanns dock länge ett inte obetydligt motstånd mot att samverka med liberalerna. Se Gerdner 1946, t.ex. s. 116–119.

I Ryssland inträffade istället den bolsjevistiska revolutionen. I november upplöste bolsjevikerna den konstituerande nationalförsamlingen. I mars följande år slöts separatfred med Tyskland, som genast kunde omdisponera sina trupper och sätta igång ett sista störanfall på västfronten. Branting hade i januari 1918 tillfrisknat och deltog helt kort i regeringsarbetet, bland annat vid konseljen den 4 januari, då Finlands självständighet erkändes. Tyvärr utbröt strax även i Finland ett inbördeskrig. "Röda garden" förklarade finska regeringen avsatt, inspirerade av det ryska exemplet. Den svenska vänsterregeringen ställde sig avvaktande, men tillät vapenleveranser till den vita sidan, fast bara till sjöss av oro för sympatiåtgärder hos svenska arbetare om järnväg hade använts (Gihl 1951: 359).

I Sverige fördes däremot den demokratiska utvecklingen vidare genom författningsreformen. Också på viktiga politikområden vann vänstern efterhand inflytande. SAP fick till exempel 1919 igenom sina krav på lagstadgad arbetstidsreglering, populärt kallat 8-timmars arbetsdag.

Rösträttsreformen hade emellertid högst prioritet. Edéns vänsterregeringen hade genast efter tillträdet 1917 presenterat förslagets grunddrag. Viktiga delar var lika kommunal rösträtt (40-gradiga skalans avskaffande) samt kvinnlig rösträtt (Brusewitz 1951: 117–131). Högern erbjöds stötta en utredning om ny författning, men partiledarna Lindman, Swartz och Trygger tvekade att övergå till allmän rösträtt utan inskränkningar. Högerns majoritet i första kammaren – byggd just på den inkomstbaserade kommunala rösträtten – innebar, att vänsterregeringens första proposition i ärendet kunde stoppas. Men högerns försök att fördröja demokratiseringen åtföljdes inte av något alternativt författningsförslag.

Än en gång hade den internationella utvecklingen avgörande betydelse. Hösten 1918 blev det tydligt, att Tyskland och dess allierade stod inför ett nederlag i världskriget. Första veckan i oktober bröt allierade trupper igenom Hindburglinjen. Österrike-Ungern lade ned vapnen den 3 november. Följande vecka proklamerades republik i Tyskland. Kejsaren abdikerade den 9 november och den 11 november accepterade även Tyskland vapenvila.

När Trygger och Lindman tvekade inför reformförslagen, försökte ändå Swartz för högerns räkning nå fram till en kompromiss i författningsfrågan. Han stöttades av kronprinsen Gustaf Adolf, medan kung Gustav V i månads-skiftet oktober-november prioriterade en jaktresa till Skåne. Då den svenska opinionen vid det tyska kejsardömet fall radikaliserades missade högern sitt tillfälle, konstaterade Brusewitz (1951: 126): "för en överenskommelse med högern blev inte mycken tid till övers". Istället meddelade regeringen Edén den 14 november 1918 hastigt, att en proposition omgående skulle presenteras om införandet av allmän rösträtt för män och kvinnor. Statsministern framhävde i ett möte med högerledarna, att: "de socialdemokratiska ledamöterna av regeringen ville hålla oss borta från revolutionära tendenser" (Brusewitz 1951: 130).

Propositionen låg på bordet den 23 november och behandlades snabbt i ett särskilt författningsutskott, där alla partiets ledande män var företrädade. Redan den 9 december var de överens, den 17 december 1918 fick förslaget stöd i både första och andra kammaren. Branting höll då ett ideologiskt viktigt tal, där han framhöll fördelen med den reformerande vägen, framtagen ”i inbördes tornerkamp”. Vi kan förmoda att Branting inte hade glömt sitt förhandlingsbud mer än tre decennier tidigare, innan socialdemokratiska partiet hade bildats, i det berömda Gävletalet: ”*Allmän rösträtt är således priset, för vilket bourgeoisin kan köpa sig avveckling medelst administration, istället för konkurs anhängiggjord vid revolutionens domstol*” (Branting 1886: 115).

Även i sitt tal hösten 1918 skildrade Branting den alternativa vägen som en revolutionär möjlighet. Det sker emellertid i negativa termer, med en metafor (långt senare på engelska benämnd *brinkmanship*) om balanskonster på kanten av en avgrund: ”Även vi, som icke skulle ha tvekat, därest den väg, som nu valts, hade befunnits oframkomlig genom ett oresonligt motstånd, vi som icke skulle ha tvekat att då taga riskerna av den andra marschen nära bråddjupet, vi kunna ändå alla vara glada över att det kunnat i vårt gamla kultursamhälle besparas att gå den vägen” (cit. i Höglund 1929: 260f).

8. Till sist

Inledningsvis formulerades en rad frågor. Till att börja med: Hur använder politiska aktörer den egna ideologin? Frågan har besvarats genom ett kort studium av exemplet det socialdemokratiska arbetarpartiet fram till och med demokratins seger. Särskilt Branting förklarade, utvärderade, orienterade och föreslog vad som borde göras – men inte främst genom att ständigt föreslå att partiprogrammet borde skrivas om, utan genom att bidra till den bredare flod av nyheter och debatt som pågick särskilt i partitidningen *Socialdemokraten*.

Frågan om ideologin bara haft till uppgift att vara en dekorativ tradition kan därmed besvaras i huvudsak nekande, fast partiets identitet givetvis var beroende av att en tradition befästes, men detta även genom formella processer såsom protokoll, partidagar och omröstningar. Frågan om ideologi kunnat mildra skepnaden av tråkiga beslut, genom att inge hopp om framtida segrar borde kanske fått ett utförligare svar, men valet av en reformistisk väg innebar nästan per definition, att även mindre och eventuellt ”tråkiga” beslut har kunnat räknas som delsegrar, som etapper mot större reformer.

Tanken att ideologin rentav skulle kunna fungera som en grundlag, som ger stadga åt mer tidsbegränsade åtgärder, kan i strikt mening inte styrkas i det undersökta fallet. I den mån ideologin handlat om att fokusera stegvisa reformer, förutsätts emellertid framtida uppföljningar, varvid ideologi tar form som en förmåga att både blicka bakåt och framåt i tiden. En sådan mer faktiskt än principiell kontinuitet gynnas kanske rentav av snabba taktiska rörelser, i

den mån dessa efterhand låter sig samordnas. Men vi kan inte förvänta oss att någon ideologi också skall vara vetenskap. Den historia jag urskiljt handlar inte heller om att partiet haft en i alla detaljer tydlig plan för hur man skall gripa makten och vad som då skall ske.

Ändå finns här uppenbarligen en risk, att antagandet om att det överhuvudtaget finns en ideologi leder till en övertolkning, där det tas för givet att det också finns någon form av koordinering mellan åtminstone ett flertal förklaringar, utvärderingar, orienteringar och åtgärdsförslag. Borde jag likt Tingsten ha identifierat fler exempel på hur socialdemokraterna haft svårt att orientera sig, faktiskt bytt ståndpunkt? Jag misstänker att Tingstens resultat inte bara beror på att han ägnade mer uppmärksamhet åt den parlamentariska epoken, 1920- och 1930-talen, då partiet ägnade mer tid åt att val, parlamentarisk debatt och efterhand också bestämde sig för att man ville styra riket. Ty i gengäld har jag ju kunnat ta del av flera efterkommande avhandlingar av socialdemokratisk ideologi. Där har man som vi såg inledningsvis framhävt hur idéer stöttat praktisk politik, istället för att som Tingsten fördjupa sig i frågan om hur traditionella uppfattningar om marxism eller socialism omfamnats ideologiskt. Där Tingsten finner ett ideologiskt förfall har flera forskare framhävt en beständig förmåga att i sin maktutövning hänvisa till idéer. Därmed inte sagt att man alltid haft rätt.

Socialdemokratin valde tidigt demokratins väg. Den vägen konstruerades inte enbart av Branting eller några andra ledare, fast de tog ledningen i kraft av sitt engagemang, sin utbildning och sin förmåga att utöva inte bara ledarskribentens och journalistikens redskap, utan även parlamentarikerns och den internationella konferensdeltagarens talarkonst. På dessa arenor stötte de på motstånd från andra aktörer, som emellertid sällan avfärdades, utan bemöttes i en bred demokratisk praktik. Den fick just i Sverige en lycklig fortsättning – i en omfattning som få europeiska länder under 1900-talet kunde åtnjuta, annat än senare, efter att man genomlidit krig och diktaturer.

Referenser

- Allard, W., 1889. "Arbetarkongresserna i Paris", *Socialdemokraten*, lördag 27 juli samt lördag 3 augusti.
- Back, Pär-Erik, 1973. "De politiska partierna", s. 103–121 i Gunnar Wallin (red) *Kommunerna i förvandling*, 3:e uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ball, Terence m.fl., 2025. *Political Ideologies and the Democratic Ideal*, 12:e upplagan. New York och London: Routledge.
- Berman, Sheri, 1998. *The Social Democratic moment: ideas and politics in the making of interwar Europe*. Harvard University Press.
- Branting, Georg, 1944. "Enhet och splittring inom arbetarrörelsen", s. 37–56 i Hjalmar Mehr (red.), *Festskrift tillägnad Zeth Höglund*. Stockholm.

- Branting, Hjalmar, 1886. "Varför arbetarrörelsen måste bli socialistisk", s. 87–119 i Branting, *Tal och Skrifter*, vol. I. Stockholm: Tidens förlag 1926.
- Branting, Hjalmar, 1895. "1:a maj 1895", med kommentar av Martin Grass (tidigare i *Arbetarhistoria*, 1995). Tillgänglig på <https://www.arbark.se/dokument/temp/branting-1895-stockholm.pdf>.
- Branting, Hjalmar, 1896. "Från Londonkongressen 1896", s. 26–79 i Branting, *Tal och Skrifter*, vol IX: *Internationalen*. Stockholm: Tidens förlag 1929.
- Branting, Hjalmar, 1899. "Den tyska partikongressen", *Socialdemokraten*, måndag 16 oktober.
- Branting, Hjalma, 1900. "Från doktrinarism till praktisk politik", s. 79–100 i Branting, *Tal och Skrifter*, vol IX: *Internationalen*. Stockholm: Tidens förlag 1929.
- Brusewitz, Axel, 1951. *Kungamakt, herremakt, folkmakt: Författningsskampen i Sverige (1906–1918)*. Stockholm: Tidens förlag.
- Carlsson, Sten, 1979. "Försvars- och utrikespolitik i stormaktsalliansernas skugga", s.46–61 i Grenholm m.fl., *Den svenska historien*, band 14, ny uppl. Stockholm: Bonniers.
- Danielsson, Axel, 1894. *Socialdemokratin: dess uppkomst och utveckling*. Stockholm: Bonniers.
- Eagleton, Terry, 2024. "The return of the American puritans". Tillgänglig på <https://unherd.com/2024/11/the-return-of-americas-puritans/>.
- Edenman, Ragnar, 1946. *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903–1920: En studie i den svenska riksdagens partiväsen*. Diss. Statsvetenskap: Uppsala.
- Ensor, Robert. C. K., 1936. *England 1870–1914*. Oxford: Clarendon.
- Esch, Patricia van der, 1957. *La deuxième internationale 1889–1923*. Paris: Marcel Rivière.
- Franzén, Nils-Olof, 1985. *Hjalmar Branting och hans tid: en biografi*. Stockholm: Bonniers.
- Freyberg, Jutta von (red.), 1975. *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie 1863–1975*. Köln: Pahl-Rugenstein.
- Gerdner, Gunnar, 1946. *Det svenska regeringsproblemet 1917–1920: från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism*. Diss. Uppsala.
- Gihl, Torsten, 1951. *Den svenska utrikespolitikens historia*, vol. IV, 1914–1919. Stockholm: Norstedts.
- Goguel, François, 1946. *La politique des partis sous la IIIe république*. Paris: Seuil.
- Goldmann, Kjell, 2010. "Att umgås med en doktrin: Eduard Bernstein", s. 81–93 i Goldmann, *Politiska personer*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Gustafsson, Agne, 1960. "Branting och partivänstern", s. 60–72 i *Till minnet av Hjalmar Branting: 1860-23.11-1960*. Stockholm: Tiden.
- Head, Brian William, 1985. *Ideology and social science: Destutt de Tracy and French liberalism*. Dordrecht: Nijhoff.
- Hedenius, Ingemar, 1949. "Filosofiska skäl för demokratien", s. 207–224 i Alf Ross & Hal Koch (red.), *Nordisk demokrati*. Oslo: Halvorsen & Larsen.
- Hentilä, Seppo, 1979. *Den svenska arbetarklassen och reformismens genombrott inom SAP före 1914: Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi*. Diss. Helsingfors.
- Hägglund, Josefin, 2023. *Demokratins stridslinjer: Carl Lindhagen och politikens omvandling, 1896–1923*. Diss. Södertörns högskola.

- Höglund, Zeth, 1926. "Till Hjalmar Brantings karaktäristik", s. 9–80 i Branting, *Tal och Skrifter*, vol. I. Stockholm: Tidens förlag.
- Höglund, Zeth, 1928. *Hjalmar Branting och hans livsgärning D. 1 Hövdingen*. Stockholm: Tiden.
- Höglund, Zeth, 1929. *Hjalmar Branting och hans livsgärning D. 2 Statsmannen*. Stockholm: Tiden.
- Jansson, Allan, 1961. *Den svenska utrikespolitikens historia 3. 3 1844–1872*. Stockholm: Norstedt.
- Kurunmäki, Jussi, 2022. "The end of ideology and Nordic democracy: Herbert Tingsten and the rhetoric of de-ideologization", s. 19–46 i Kettunen, Pellander & Tervonen (red.), *Nationalism and democracy in the welfare state*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lewin, Leif, 1967. *Planhushållningsdebatten*. Diss. Uppsala.
- Lindberg, Folke, 1958. *Den svenska utrikespolitikens historia 3. 4 1872–1914*. Stockholm: Norstedt.
- Lindgren, John, 1941. "Tolv brev från Axel Danielsson till Hjalmar Branting", s. 81–14 i *Festskrift till professor skytteanus Axel Brusewitz*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lindorm, Erik, 1936. *Gustaf V och hans tid: en bokfilm. 1907–1918*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lipset, Seymour, 1960. *Political Man: The Social Bases of Politics*. Garden City, New York: Doubleday.
- Lipset, Seymour, 1977. "A Concept and its History: The End of Ideology", s. 81–112 i Lipset (ed.), *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology*. New Brunswick: Transaction Books 1985.
- Lång, Henrik, 2007. *Drömmen om det ouppnåeliga: anarkistiska tankelinjer hos Hinke Bergegren, Gustaf Henriksson-Holmberg och Einar Håkansson*. Diss: Umeå.
- Miquel, Pierre, 1989. *La troisième république*. Paris: Fayard.
- Misgeld, Klaus (red.), 2001. *Socialdemokraternas program 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.
- Nilsson, Torbjörn, 1994. *Elitens svängrum: första kammaren, staten och moderniseringen 1867–1886*. Diss. (historia) Stockholm.
- Nordström, Hilding, 1938. *Sveriges socialdemokratiska arbetareparti under genombrottsåren 1889–1894: bidrag till det svenska partiväsandets historia*. Diss. Uppsala.
- Palme Dutt, R., 1964. *The Internationale*. London: Lawrence & Wishart.
- Palmstierna, Erik, 1952. *Orostd I: 1914–1916*. Stockholm: Tidens förlag.
- Parsons, Talcott, 1951. *The Social System*, Paperback ed. 1964. London: The Free Press of Glencoe.
- Sainsbury, Diane, 1980. *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944–1948: A Study of the Functions of Party Ideology*. Diss. Stockholm.
- Samuel, Raphael, 1980. "British Marxist Historians, 1880–1980: Part One", *New Left Review* (1/120 March–April), s. 21–96.
- Schiller, Bernt, 1967. *Storstrejken 1909: Förhistoria och orsaker*. Diss. Historia: Göteborg.
- Sigurdson, Ola, 2000. *Den lyckliga filosofin: Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- "Socialdemokratin vid sekelslutet", *Socialdemokraten*, fredag 13 oktober 1899.

- Socialdemokratiska partikongressen, 1891. Tillgänglig på <https://www.marxists.org/svenska/historia/sverige/1891/2-kongress.htm>.
- Sperber, Jonathan, 2013. *Karl Marx: a nineteenth-century life*. New York: Liveright.
- Stafford, David, 1971. *From anarchism to reformism: a study of the political activities of Paul Brousse within the First International and the French socialist movement 1870–90*. Toronto: University of Toronto Press.
- Strang, Johan, 2009. "The Scandinavian Value Nihilists and the Crisis of Democracy in the 1930s and 1940s", *NORDEUROPAforum Zeitschrift für Politik, Wirtschaft und Kultur* 19(1), s. 37–64.
- Stenström, Thure, 2004. *I alma maters tjänst: en Uppsalaprofessor ser tillbaka*. Stockholm: Atlantis.
- Stråth, Bo, 2012). *Sveriges historia: 1830–1920*. Stockholm: Norstedt.
- Svenska akademiens ordbok*, uppslagsordet "ideologi", band 12, 1933.
- Tilton, Tim, 1991. *The Political Theory of Swedish Social Democracy: Through the Welfare State to Socialism*. Oxford: Clarendon Press.
- Tingsten, Herbert, 1941a. *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling*, vol I och vol II. Stockholm: Tidens förlag.
- Tingsten, Herbert, 1941b. "Den svenska socialdemokratiens idéutveckling': Svar på kritik", *Tiden*, nr 9, s. 542–550.
- Tingsten, Herbert, 1945. *Demokratiens problem*. Stockholm: Norstedts.
- Tingsten, Herbert, 1962. *Mitt liv*, del 2: *Mellan trettio och femtio*. Stockholm: Norstedt.
- Tuchman, Barbara W., 1966. *The proud tower: a portrait of the world before the war, 1890–1914*. New York: Macmillan.
- Widén, Johan, 1984. *Dagboksanteckningar, 1914–1917*. Stockholm: Samf. för utg. av handskrifter rörande Skandinaviens historia.
- Willis, Kirk, 1977. "The Introduction and Critical Reception of Marxist Thought in Britain, 1850–1900", *The Historical Journal* 20(2), s. 417–459.
- Wilson, Edmund, 1972. *To the Finland Station*, rev. uppl. (urspr. 1942). London: Fontana.
- Zennström, Per-Olov, 1967. *Lucifer: en bok om Axel Danielsson*. Stockholm: Norstedts.